

ПРЕДСТАВЕ СВЕТОГА ЦАРА КОНСТАНТИНА НА НОВЦУ ВИЗАНТИЈЕ ИВИЗАНТИЈСКОГ СВЕТА

Константин Велики је током читавог средњег века важио као прототип идеалног хришћанског владара. Римски цар који је светлошћу Духа светог победио све своје противнике, сабрао хришћане и на Никејском сабору одржаном 325. године ућуткао јеретике преображавајући римску државу у хришћанску империју, постао је ослонац и узор свих владара који су га наследили. Он није био само цар као остали цареви пре њега, он је био изабраник божји кога је Бог довео до победе.

Као некад апостолу Павлу, Константину се, пред битку код Милвијског моста 312. године Бог обратио преко светлосног знака крста који му се указао на небу речима: „У овом знаку ћеш победити.“¹ Константин прихвата хришћанску поруку и знак који је видеоставља на свој шлем и војничку заставу, *labarum*, која постаје знамење његове војске и касније симбол његове победе. Наоружан божјим именом, силом крста и снагом вере, Константин побеђује далеко надмоћнијег непријатеља и у славу победе, у ковници у Тициниуму 315. године, кује сребрну мултиплу на којој је као победник представљен са христогорамом на шлему.² Лабарум, застава са христогорамом на врху, пред којом се, према Еусебијевим речима, Константин молио пред судбоносну битку са Лицинијем 324. године, стављена је на реверсну страну његовог фолиса искованог 327. године у Константинопољу, приказана како симболично пробада змију.³

Константин је веровао да га је кроз све судбоносне догађаје присуство Бога водило до тријумфа. Бог који је извор свега доброг и узрок саме власти дао му је снагу да победи, показујући тако да је цар, као некад Мојсије, његов изабраник.⁴

---

¹ Eusebius, *Life of Constantine*, eds. A. Cameron, S. G. Hall, Oxford 1999, I 28, 81, 206-207; C. Walter, *The Iconography of Constantine the Great, Emperor and Saint: with associated studies*, Leiden 2006, 5; О овом делу види и В. Baldwin, *Vita Constantini*, in: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 3, Oxford-New York 1991, 2181; J. Bardil, *Constantine, divine emperor of the Christian golden age*, Cambridge-New York 2012.

² P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. VII, *Constantine and Licinius A. D. 313-337*, eds. C. H. V. Sutherland and D. Litt, London 1966, 364, T. 9, бр. 36; Walter, н. д., 23, фиг. 189.

³ Исто, 30, фиг. 29; Bruun, н. д., 572, T. 18, бр. 19.

⁴ Eusebius, *Life of Constantine*, I 38, 84-85, коментари, 215; О животу и делу цара

Сл. 1 Алексије
III Анђео. 1195-
1203. Аспрон
трахеј номизма.
Константнопољ.

Fig. 1. Alexius III
Angelus. 1195-
1203 AD. Aspron
trachy nomisma.
Constantinople.

Под Константиновим утицајем хришћанство прихвата и његову мајку Јелену, о чијој посвећености хришћанској религији и ходочашћу у Свету земљу 328. године, када подиже бројне храмове, пише већ Еусебије, а хришћанска црква је сврстава међу свете.⁵Из литерарних извора сазнајемо да су представе Светих Константина и Јелене, који између себе држе велики голготски крст постојале још у периоду Константинове владавине,⁶а иконографски тип који ће послужити као прототип за представу владара са царем Константином на византијском новцу први пут се појавио у Кападокији, у првој четвртини X века, у цркви бр. 7 у месту Гореме, Токали Килисе¹. У овој цркви на зиду припрате представљени су Свети Константин и Јелена како стоје, у владарском орнату карактеристичном за средњовизантијски период, са лоросом и крунама са препендулијама, држећи међу собом велики крст са двама укрсницама, док им је слободна рука приказана у молитвеном гесту.⁷

Култ Светих Константина и Јелене и Часног крста, постао је изразито снажан у Византији у VIII и IX веку. У овом периоду настају хагиографије

Константина Великог написана је огромна литература. Заовуприликунаводимо: R. MacMullen, *Constantine*, London 1970; P. Stephenson, *Constantine. Unconquered emperor, Christian victor*, London 2009; Р. Радић, *Константин Велики. Надмоћ хришћанства*, Београд 2010; P. Maraval, *Constantin le grand. Empereur romain, empereur chrétien*, 306–337, Paris 2011.

⁵ J.W. Drijvers, *Helena Augusta: Waarheid en Legende*, Groningen 1989, 74–76; исти, *Helena Augusta. The Mother of Constantine the Great and the Legend of her Finding of the True Cross*, Leiden 1992.

⁶ *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. E u s e b i u s, Church History, Life of Constantine the Great, and Oration in Praise of Constantine*, I, transl., and eds. Ph. Schaff, H. Wace, 3rd ed., Michigan 1971, 544; *Georgius Codinus*, ed. I. Bekker, Bonn 1853, 35, 179; N. Teteriatnikov, *The True Cross Flanked by Constantine and Helena. A Study in the Light of the Post-Iconoclastic Re-evaluation of the Cross*, Δελτιον ΧΑΕ 18, 1995, 169–188; Walter, н. д., 37.

⁷ Исто, 47, фиг. 40; C. Jolivet-Lévy, *Le Cappadocemédiévale: images et spiritualité*, Saint-Léger-Vauban 2001, 281.

Сл. 2. Манојло
Комнин - Дука.
1230-1237.
Аспрон трахеј
номизма. Солун.

Fig. 2. Manuel
Comnenus -
Ducas. 1230-1237
AD. Aspron
trachy nomisma.
Thessalonica.

посвећене светитељском пару,⁸ дан њиховог прослављања укључен је у литургијски календар, а патријарх Методије и цар Лав VI Мудри у част Светог Константина компонују богослужбене химне.⁹ У прослављању култа светитеља посебно место имао је и Константинов форум, важна станица у тријумфалним процесијама организованим у част царских победа, на којем је била постављена статуа Константина и Јелене са крстом.¹⁰ Константинов крст прати владаре током најзначајнијих царских церемонија,¹¹ цареви који оснивају или учвршћују своје династије дају својим првенцима његово име, јер има призивак легитимитета.¹²

Иако је у византијској уметности и реторици од VIII века снажно присутна слика Константина Великог као „најбожанственијег владара и јединог који је тај назив својим делима и врлинама заслужио“, како ће касније приметити Михаило Псел,¹³ његов лик на новцу појавиће се тек крајем XII века, на ковањима цара Алексија III Анђела (1195-1203). На царевом златном новцу, кованом у Константинопољу између 1195 и 1197. године, у реверсном

⁸ F. Winkelmann, *Die älteste erhaltene griechische hagiographische Vita Konstantinus und Helenas* (BHG Nr. 356z, 366, 366a), in: Jürgen Dummerhg., *Texte und Textkritik. Eine Aufsatzsammlung*, Berlin 1987 (TU 133), 623-638; S. Borgehammar, *How the Holy Cross was Found*, Stockholm 1991, 71; Teteriatnikov, н. д., 170; Walter, н. д., 46.

⁹ *Anthologia graecacarminum christianorum*, eds. W. Christ, M. Paranikas, Leipzig 1871, 99.

¹⁰ *Constantinople in the Early Eighth Century: the Parastaseis Syntomoi Chronikai*, introd., transl., and commentary by A. Cameron and J. Herrin, Leiden 1984, 48, 51, 78, 79, 80-81, 118, 119, 126, 127-129, 158, 159.

¹¹ I. Kalavrezou, *Helping Hands for the Empire: Imperial Ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court*, in: *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, ed. H. Maguire, Washington, D. C., 1997, 53-79, 59, 61-64; H. A. Klein, *Constantine, Helena, and the Early Cult of the True Cross in Constantinople*, in: *Byzance et les reliques du Christ*, eds. J. Durand, B. Flusin, 2004, 31-59; исти, *Sacred Relics and Imperial Ceremonies at the Great Palace of Constantinople*, in: *Visualisierungen von Herrschaft*, ed. F. A. Bauer, *BYZAS*, 2006, 88-99, 93-96.

¹² *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, I, New York-Oxford 1991, 500-505.

¹³ *Pselli Miscellanea*, ed. Sathas, MB V, Paris 1876, 117-141.

Сл. 3. Манојло
Комнин - Дука.
1230-1237.
Аспрон трахеј
номизма.
Солун.

Fig. 3. Manuel
Comnenus -
Ducas. 1230-
1237 AD.
Aspron trachy
nomisma.
Thessalonica.

пољу прикази су владар и цар Константин како између себе уздижу Часни крст. На аверсу новца налази се представа Христа Пантократора.¹⁴Царев сребрни новац носио је нешто другачије иконографско решење, на његовом реверсу владар и Свети Константин међу собом држе лабарум, а у слободној руци скиптар који се завршава крстом на врху. Одевени су у исте владарске одежде, у дивитисион са манијаком и лоросом, на глави носе царске стеме, чак је и лик владар и његова брада истоветна Константиновој, што је све упућивало на цара Алексија као „Новог Константина“ (сл.1).¹⁵

У истом периоду представу Светог цара Константина носиће и царски печати Алексија Анђела, на којима ће у аверсном пољу бити приказан цар Константин, док ће актуелни владар бити представљен на реверсу.¹⁶Као изданак нове династије, тек устоличене на византијском трону, Алексије III, владар несигурне државе угрожене са свих страна,¹⁷посегнуо је на свом новцу за славом великог претка, визуелно се изједначавајући са њим.

После пада Цариграда 1204. године, новостворене државе наставиле су да чувају традицију ромејске царске идеологије. После катастрофе која је задесила царство, ретори нове епохе у својим говорима подсећају на светог цара који је основао моћну државу која се сада урушила, грозничаво се надајући њеној обнови.¹⁸

Осим цара Константина, у овом периоду, веома је изражен значај реликвије Часнога крста. Часни крст који је Света Јелена открила, а цар Ираклије донео у Цариград 641. године, био је спона између византијског цара и Христа. Поседујући га, цар је симболично постајао чувар Христовог

¹⁴ M. F. Hendy, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Vol. IV/1-2: *Alexsius I -Michael VIII (1081-1261)* Washington, D. C. 1999, IV/1, 401, 404-405, T. XXII, бр. 1a.1, 1a.3, 1b.3, 1b.5, 1b.6.

¹⁵ Hendy, *Catalogue*, IV/1, 405-407, T. XXIII, бр. 3b.1, 3c.4.

¹⁶ J. Nesbitt, C. Morrisson, *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, Vol 6: *Emperors, Patriarchs of Constantinople, Addenda*, Washington, D. C. 2009, 186-187, бр. 96.1, 96.2, 96.3.

¹⁷ Г.Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1998, 377-386.

¹⁸ Н. Радошевић, *Константин Велики у византијским царским говорима: Војсковођа, цар и светац: избор текстова о лику и делу Константина Великог*, припр. Н. Озимић, Ниш 2002, 139-152, 148-150.

Сл. 4. Латински владари Солуна. 1204-1224. Аспрон трахеј номизма (велики формат). Солун.

Fig. 4. Latin Rulers of Thessalonica. 1204-1224 AD. Aspron trachy nomisma (large module). Thessalonica.

завештања на земљи, најмоћнији владар у чијим рукама је било најмоћније оружје.¹⁹ Пљачком Цариграда у Четвртом крсташком походу, византијски цареви одвојени су од ове највеће светиње.²⁰ Доказујући да поседују честицу Часног крста, владари држава створених на крхотинама царства, представљали су себе као легитимне наследнике трона. Честица Часног крста у њиховим рукама, симболично уткана у представе на новцу који кују, материјализовала је њихову владарску моћ, издижући их у хијерархији владара у региону.

На новцу Никејског и солунског царства и Епирске деспотовине, који се кује после 1204. године, у реверсној сцени владари се представљају у друштву божанског Константина. Најчешће визуелно изједначени истоветном позом, одећом и инсигнијама које носе, владар и Свети Константин приказани су како држе између себе Часни крст, као на новцу никејског цара Јована III Ватаца,²¹ солунског деспота Манојла Комнина Дуке (сл. 2)²² и краља Радослава, дугачко копље на чијем врху је звезда или крст у кругу, инсигнија која ће се наћи на новцу Јована Ватаца,²³ лабарум, који са царем Константином уздижу Јован Ватац²⁴ и епирски деспот Михаило II²⁵ или чак мач, као на реверсу једне серије сребрног новца Јована III Ватаца.²⁶

Најснажније повезивање владара са славним родоначелником учача се у иконографији новца солунског деспота Манојла Комнина Дуке где је на реверсу једне серије његовог сребрног новца, кованог између 1230-37. године представљен владар са стемом, у дивитисиону са лоросом, како држи акакију у левој руци док га крунише Свети Константин. На аверсу новца је биста Христа Пантократора (сл. 3).²⁷

¹⁹ Kalavrezou, н. д., 53-79.

²⁰ A. Frolov, *La relique de la vraie Croix, recherches sur le développement d'un culte*, Archives de l'orient chrétien 7, 1961, 296-7, 424.

²¹ Hendy, *Catalogue*, IV/2, 501, Т. XXXII, бр. 39.1, 39.2.

²² Hendy, *Catalogue*, IV/2, 575, Т. XLI, бр. 6.1, 6.2, 6.3.

²³ Исто, 491, Т. XXXI, бр. 20, 493, Т. XXXI, бр. 24а.2, 24а.3.

²⁴ Исто, 496, Т. XXXI, бр. 29, 30.

²⁵ Исто, 628, Т. XLVI, бр. 1.

²⁶ Исто, 504, Т. XXXIII, бр. 47.1, 47.2, 47.3.

²⁷ Исто, 575, Т. XLI, бр. 7.1, 7.2.

Сл. 5. Стефан Радослав. 1228-1234. Аспрон трахеј номизма. Рас.

Fig. 5. Stefan Radoslav. 1228-1234 AD. Ras.

Представа симболичне инвеституре владара, исказане чином симболичног благослова или крунисања владара од стране Христа, руке божје, анђела, Богородице или неког светитеља, одражавала је византијску теорију о божанском пореклу царске власти и царских инсигнија и посебан однос Христа, небеског владара, према византијском цару. Ова теорија, која се налазила у основи средњовековне политичке идеологије, била је у Византији установљена за време владавине цара Константина, а њен творац био је управо Еусебије.²⁸ Божанска инвеститура владара у иконографију византијске царске слике уведена је представом на златном медаљону Константина II као цезара, искованом у Константинопољу 330. године, на којем, у реверсном пољу, Константин Великог, постављеног у средини између синова, дијадемом крунише рука божја која се појављује из облака.²⁹ Како ће касније приметити Константин Порфирогенит у свом делу *О управљању царством*, царска круна која је тада спуштена на Константинову главу није била дело људи, већ ју је, како тајновите повести говоре, анђео донео Константину када га је Бог начинио првим хришћанским царем.³⁰

После пада Византијског царства 1204. године, цареви новонасталих држава кују новац на којем су биле заступљене све иконографске формуле представе симболичне инвеституре владара. Посебну тежину у пропагандне сврхе имала је представа крунисања владара руком самога Константина за којом је посегнуо Манојло Дука на свом новцу, који нерукотворену круну спушта на његову главу, дајући му тако право на царство Ромеја које је

²⁸ О иконографији представе симболичне инвеституре владара види Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, introduction, texte et traduction par J. Varpeaux, Paris 1966; E. Kitzinger, *On the Portrait of Roger II in the Martoranain Palermo*, Proporzioni III, 1950, 30-35; S. Walter, *The Iconographical Sources for the Coronation of Milutin and Simonida at Gračanica*, in: *Византијска уметност почетком XIV века*, Београд 1978, 183-20; Г. Бабић, *О портретима у Рамаћи и једном виду инвеституре владара*, ЗЛУ 15, 1979, 151-176; Д. Војводић, *Владарски портрет српских деспота*, in: *Манастир Ресава. Историја и уметност*, Деспотовац 1995, 65-95; Ж. Дагрон, *Цар и првосвештеник: студија о византијском „цезаропанизму“*, Београд 2001, 72-108.

²⁹ Bruun, н. д., 576.

³⁰ *Constantinus Porphyrogenitus, De Administrando Imperio*, eds. Gy. Moravcsik, A. Vertit, R. J. H. Jenkins, Washington, D. C. 1985, 66-69.

Сл. 6. Стефан
Урош II (Милутин).
1282-1321. Динар.
Брсково.

Fig. 6. Stefan Uroš II
(Milutin). 1282-1321
AD. Dinar. Brskovo.

основао. Символична иконографија реверсне сцене царевог новца могла је бити протумачена само на један начин – Свети Константин је баш њега изабрао за свога наследника, онога који ће бити у стању да уз оружје крста поврати његову изгубљену државу.

Представа Светога Константина нашла се и на ковањима латинских царева. На сребрном новцу искованом у Солуну 1204. године, свети царски пар је први пут представљен на новцу; стојеће фигуре цара Константина и царице Јелене приказане су како између себе уздижу Часни крст, у пуном царском орнату (сл 4).³¹ На бакарном новцу кованом у истом периоду, иконографија је била нешто другачија, па је Света Јелена представљена на аверсу, а Свети Константин на реверсу, како држе у десној руци Часни крст.³²

У истом светлу треба посматрати и представу краља Радослава у друштву Светога цара Константина са првог српског новца који се кује. Владар који је стално истицао своје грчко порекло и припадност царској династији Анђела Дука, унук цара Алексија III Анђела, представама које је ставио на свој новац - представама симболичне инвеституре владара и представом владара и Светога цара Константина, истицао је своју процену о положају који је припадао њему и његовој држави у новој реалности византијског света после пада царства 1204. године.

Идеја о цару Константину као прототипу идеалног владара била је снажно присутна и у Србији XIII века. Већ код биографа Стефана Немање, Стефана Првовенчаног и монаха Доментијана, зачетник српске династије поређен је са древним царом Константином. Немањи је божјим промислом, као некад Константину, дарована владарска власт у Србији. Уз Божју заштиту „Оружјем крсним, даним ти од Владике твојега“.³³ Како ће у његовој биографији написати Стефан Првовенчани, он побеђује све своје непријатеље и из дубине неверства извуче свој народ. Према писцима његовог житија, он је у свим својим биткама о врату носио напрсни крст, пекторал, у који је била уграђена честица Часног крста, који ће у време

³¹ Hendy, *Catalogue*, IV/2, 692, T. LI, бр. 26.2, 26.3.

³² Исто, 693, T. LI, бр. 28.1, 28.3.

³³ Стефан Првовенчани, *Житје светог Симеона*, in: С. Првовенчани, *Сабрана дела*, приред. Љ. Јухас-Гергиевска, Београд 1999, 95.

Сл. 7. Теодор II Дука - Ласкарис. 1254-1258 . Аспрон трахеј номизма. Магнезија.
Fig. 7. Theodore II Ducas - Lascaris. 1254-1258 AD. Aspron trachy nomisma. Magnesia.

Стефана Првовенчаног постати једна од владарских инсигнија.³⁴ Пред ступање на престо првог српског крунисаног краља, Немања из Хиландара 1198. године шаље сину драгоцену реликвију уз речи: „Нека ти буде чувар и утврђење и победилац и помоћник у борбама... као древном цару Константину“.³⁵ Часни крст, који је повезивао Стефана Немању са царем Константином, постао је тако вадарска инсигнија којом се, као у осталим државама које су стваране у овом периоду, учвршћивала српска државност и владарски легитимитет. Победнички крст, у којем су се чувале честице крста Господњег, како је написао Стефан Првовенчани у оснивачкој повељи манастира Жиче, био је по њеном завршетку чуван у крунидбеној катедрали Немањића.³⁶

Са крстом у рукама, инсигнијом победе и легитимитета нове српске династије, први пут на српском новцу представљен је краљ Радослав, наследник Стефана Првовенчаног. У сцени на реверсу његовог бакарног новца, Радослав је приказан како заједно са Светим царем Константином уздиже реликвију. Фигуре су приказане у свечаном, фронталном ставу, у царском орнату, дивитисиону, манијаку и лоросу, на глави носе царске стеме са перпендулијама, краљ Радослав десну руку држи на грудима, а Свети Константин у левој руци држи лабарум. Композиција представе је строго симетрична, са крстом као визуелним центром (сл. 5).³⁷ Политичка

³⁴ С. Марјановић-Душанић, *Немањин напрсни крст: из наше старе инсигнологије*, Зборник радова Филозофског факултета XVII, 1991, 203-14, 211; исти, *Владарска идеологија Немањића: дипломатичка студија*, Београд 1997, 293; исти, *Владарски знаци Стефана Немање*, in: *Научни скуп Стефан Немања - Св. Симеон Мироточиви. Историја и предање*, Београд 2000, 77-87, 80.

³⁵ Стефан Првовенчани, *Житје светог Симеона*, 61; Марјановић-Душанић, *Владарски знаци*, 81.

³⁶ Исто, 83; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 11.

³⁷ В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, 87-88, 238, бр. 1.4.

Сл. 8. Теодор Комнин - Дука Анђео. 1224-1230. Аспрон трахеј номизма. Солун.
Fig. 8. Theodore Comnenus - Ducas Angelus. 1224-1230 AD. Aspron trachy nomisma. Thessalonica.

и идеолошка схватања о српском владара као „Новом Константину“, формулисана у српској књижевности са почетка XIII века, била су тако, представом на Радослављевом новцу преточена у слику.

Интересантно је да после владавине краља Радослава, представу Светог цара Константина не налазимо поново на српском средњовековном новцу иако се нпр. у периоду владавине краља Милутина, српски владар у сликарству и књижевности која тада настаје директно пореди са славним Константином.³⁸ На новцу који се у Србији кује после краља Радослава, у време краљева Драгутина и Милутина владари ће се представљати у друштву династичког патрона Светог Стефана (сл. 6),³⁹ светитеља заштитника рашке државе и домаће династије, чији култ од Немањиних времена, ако не и раније, има идеолошко - политичку функцију у Србији.

Исти случај је и са новцем других држава насталих након распада царства, где лик Светог цара Константина са новца који се кује истискују локални патрони који бивају промовисани у ранг династичких патрона. У Никеји се поред Теодора Пласкариса представља Свети Трифун (сл. 7),⁴⁰ у Солуну Свети Димитрије који ће на новац града први ставити цар

³⁸ *Архиепископ Данило II, Живот краљева и архиепископа српских*, приред. Л. Мирковић, Београд 1935, 112; Walter, *The Iconographical Sources*, 183-185; Г. Бабић, *Краљева црква у Студеници*, Београд 1987, 191; Б. Тодић, *Старо Нагоричино*, Београд 1993, 121; V. J. Đurić, *Lenouveau Constantindansl'artserbemedieval*, in: *ΑΙΘΟ-ΣΤΡΩΤΟΝ. Studien zur byzantinischen Kunst und Geschichte. Festschrift für Marcell Restle*, eds. B. Borkopp, Th. Stepan, Stuttgart 2000, 55-64; Walter, *The Iconography of Constantine the Great*, 105-109; Е. Пилц, *Краљ Милутин и традиција Палеолога*, in: *Манастир Бањска у доба краља Милутина*, Ниш-Косовска Митровица 2007, 147-171, 147, 151, 156.

³⁹ Иванишевић, н. д., 238, бр. 2.1.1, 2.1.2, 2.2.1, 2.2.2, 240, бр. 3.1, 3.2.

⁴⁰ Hendy, *Catalogue*, IV/2, 521, T. XXXV-XXXVI, бр. 7.1-7.5, 525, T. XXXVI, бр. 12.4, 12.5.

Алексије I Комнин,⁴¹ а чији култ ће у XIII веку снажно промовисати Теодор Комнин Дука (сл. 8).⁴² Лик Светог Димитрија као заштитника бугарског царства, носиће и новац који у првој половини XIII века кује бугарски цар Јован II Асен.⁴³ Новац трапезунтског царства обележила је представа његовог патрона заштитника, Светога Евгенија, који се први пут појављује на ковањима цара Јована I, а готово је неизоставна са ковања цара Манојла I, где ће обележити аверсну страну његовог новца.⁴⁴

У свим овим случајевима, представа Светога цара Константина на новцу била је замењена представом локалног светитеља, који ће пратити и штитити владара током освајања власти, чији култ је пажљиво негован да би се обезбедила локална подршка цару у његовим претензијама за поновно преузимање цариградског трона. У иконографији овог новца Свети цар Константин остао је присутан кроз инсигније крста и лабарума које уздижу владар и његов светац заштитник, као јемство победе.

Када је 1261. године ослободио Цариград и обновио Источно царство, Михаило VIII Палеолог је себи званично додао титулу „Нови Константин“. По својим врлинама, делима и побожности, он се као Нови Константин потпуно идентификовао са славним родоначелником.⁴⁵ Па ипак, у друштву Светога цара Константина цар Михаило VIII биће представљен само на једној врсти сребрног трахеја који кује по обнови царства, где су у пољу реверса представљени како заједно уздижу Часни крст.⁴⁶ Након овог новца лик Светога цара Константина и Свете Јелене понеће под Палеолозима само једна серија бакарног новца Манојла II Палеолога.⁴⁷ Иако се назвао Новим Константином, ковања Михаила VIII Палеолога обележила је представа Светог арханђела Михаила, царског личног патрона, у чијем друштву ће бити најчешће представљен.⁴⁸

Традиционална начела на којима је почивала византијска царска идеологија постала су обележје идеологије византијских држава које су

⁴¹ Исто, Т. II, бр. 13.2. Представе Светога Димитрија кога ће цар касније промовисати у династичког патрона носили су и печати Алексија Комнина пре његовог доласка на царски трон. G.Zacos, A. Vegler, *Byzantine Lead Seals*, Vol. 1/3, Basel 1972, бр. 2703-2707.

⁴² Hendy, *Catalogue*, IV/2, 550-553, 555, 563, Т. XXXVIII, бр. 1a.2, 1c, 2a.2, 2c, 4.1-4.3, 5a.1, 5a.3, Т. XL, бр. 11, 12.1, 12.3.

⁴³ M. Dimnik, J. Dobrinić, *Medieval Slavic Coinages in the Balkans: Numismatic History and Catalogue*, London 2008, 121, 219, бр. 2.1.1, 2.2.1.

⁴⁴ W.W. Wroth, *Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards, and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum*, London 1911, 237-257.

⁴⁵ R. Macrides, *The New Constantine and the New Constantinople – 1261?*, *Byzantine and Modern Greek Studies*, Oxford 1980, 13-41, 22, нап. 55; Радошевић, н. д., 149-150; Walter, *The Iconography of Constantine the Great*, 104-105.

⁴⁶ Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Vol. V/1: *Michael VIII to Constantine XI (1258-1453)*, Washington, D. C. 1999, 78, 119, бр. 11.

⁴⁷ Исто, 119, 223.

⁴⁸ Исто, 114, бр. 3, 4, 8, 119, бр. 5, 7, 10 итд.

створене после 1204. године и земаља које су се налазиле у кругу њиховог утицаја, каква је била Србија краља Радослава. Једно од најважнијих начела било је да је владар изабраник божји кога је Бог због његових врлина поставио да влада. С обзиром на порекло добијене власти, управо је цар Константин био парадигма правог владара па се у иконографији новца који се кује у новоствореним државама, владари изједначавају и представљају заједно са оснивачем царства, постајући тако и сами „богоизабрани“. Међутим, промене у владарској идеологији, до којих је дошло у новоствореним државама у процесу грађења и обликовања сопственог идентитета, који је често био изазван социјалним и политичким потребама, донео је нове представе на царски новац које су истиснуле старе. И као и увек у средњовековном друштву, представе на новцу који је кован послужиле су као средство пројектовања и промовисања нове владарске политике и владарске идеологије.

Marina Odak-Mihailović
THE REPRESENTATION OF THE SAINT EMPEROR CONSTANTINE
ON COINAGE OF BYZANTIUM AND THE BYZANTINE WORLD

Throughout the Middle Ages the Emperor Constantine was considered the prototype of the ideal Christian ruler. From the fourth century onwards he became a role model and support to all subsequent Byzantine emperors, with whom all these „New Constantines“ on the Byzantine throne will be identified with, until the fall of the Empire.

Although strongly present in the Byzantine art and rethorics, especially since the 8 century, his image on coins will appear at the end of the 12th century - just before the dissolution of the Empire, on coinage and imperial seals of the Emperor Alexios III Angelos (1195-1203). After the fall of the Empire, on coins minted in the Nicene Empire, the Byzantine Empire of Thessaloniki, the Despotate of Epirus, the Kingdom of Serbia during the reign of king Radoslav, and coins of the Latin emperors of Constantinople, the rulers are represented in the company of the Saint Emperor Constantine visually equated with him. The strongest association of one ruler with the famous founder of the line of emperors, can be seen in the iconography of coinage of the Thessaloniki despot Manuel KomnenosDoukas (1230-37), where on the reverse side of his series of silver coins a ruler is presented as being crowned by the Saint Emperor Constantine, who is thus giving him, symbolically, the right to The Eastern Roman empire that he founded.

In the new reality of the Byzantine world, between 1204-61, for the rulers of the newly created states the image of the Saint Emperor Constantine was a powerful asset which they used in mutual fight for the Byzantine crown. Nevertheless, during the construction of identity and legitimacy of the newly created states the cults of local patron saints will gradually increase, and their promotion to the personal patrones of the rulers and newlyformed dynasties, will displace the cult of the Saint Emperor Constantine from the coinage. This process will be completed with the Restoration of the Empire in 1261, when his representation almost disappears from the coinage of the Byzantine emperors, and under the Palaiologos will be found in only two monetary emissions.

